

Lappalaisten uskomuksia äidistä ja lapsesta

Seuraava esitykseni pohjautuu enimmäkseen omiin muistiinpanoihini, jotka olen tehnyt asuessani vuosikautia lappalaisten parissa Jokkmokkin seurakunnassa Norrbottenin läänissä. Kertojistani on ensimmäisenä mainittava nyttemmin jo manan majoille muuttanut porolappalainen Anta Pavvasson Pirak Jákkákaskan lapinkylästä. Tietonsa näistä asioista hän sanoi saaneensa äidiltään, joka oli luotettu *tsagge-iedne* (kättilö). Edelleen on mainittava lappalaisemännät Anna Stina Pavval, synt. Pavval, Tuorupunan lapinkylästä, kuollut 19/7 1942 lähes satavuotiaana, Maja Lisa Åstot, synt. Äpar, ja Kajsa Rassa, synt. Fidna, molemmat Sirkaksen lapinkylästä, hekin kuolleet useita vuosia sitten. Joitakin tietoja minulle ovat antaneet porolappalaiset Nils Anu Kallok, Lars Larsson Åstot ja Nils Petter Amma Grufvisare Sirkaksen lapinkylästä, kaksi ensin mainittua jo vainajia. Merkitöjä, jotka on kirjoitettu pieniin muistiinpanovihkoihin, ei ole tehty tarkan suunnitelman mukaan, vaan ne on siroteltu muiden tietojen lomaan sitä mukaa kuin asiat on kerrottu. Ne on sitten yhdistetty ja järjestetty, niin että ne muodostavat eräänlaisen kokonaisuuden. Tähän kirjoitukseen on otettu myös osia Pirakin näitä asioita koskevasta esityksestä hänen omaelämäkerrastaan *En nomad och hans liv* sekä erinäisiä tietoja prof. Björn Collinderin v. 1926 Jällivaaran seurakunnasta keräämästä aineistosta, josta enin osa on jo julkaistu allekirjoittaneen teoksessa *Lulelapsk ordbok*. Valmistakseni hiukan laajemmalti asiaa, olen ottanut mukaan myös vertailevia tietoja vanhemmasta kirjallisuudesta, varsinkin lappalaisten mytolo-

giaa koskevista lähteistä ynnä Johan Turin teoksesta Muittalus samid birra. Yhtä ja toista on saatu eräästä tähän asti vähän tunnetusta tutkielmasta, Lars Levi Laestadiusen julkaisemattomasta käsikirjoituksesta *Fragmenter till den lapska Mythologien*, josta Upsalan Murre- ja kansanrunousarkistossa on fotostaattijäljennös. Eräistä Arvidsjaurin tiedoista saan kiittää poroisäntä Nils Petter Stenbergiä. Kertojana on Pirak, ellei toisin mainita.

Raskaudentila

Kun nainen oli raskaana, tuli *tsagge-iednen*, vanhan kokeneen naisen, johon ainakin ensi synnytyksissä turvauduttiin, ottaa selville, milloin synnytys oli odotettavissa. Hänen oli kysyttävä vaimolta ja mieheltä, tiesivätkö he, milloin sikiö »sai hengen». Jos hän sai tämän selville, hän laski siitä ajasta eteenpäin 20 viikkoa. Näin hän määritteli synnytyksen ajankohdan. Nuoren tulevan äidin oli tehtävä almanakkaan merkki sen päivän kohdalle, jolloin sikiö »sai hengen».

Oli suullisia perinteitä ja määräyksiä siitä, miten raskaana olevan piti käyttäytyä. Oli varottava katsomasta semmoista, mikä oli merkillistä tai tavallisesta huomattavasti poikkeavaa. Sikiö on hyvin herkkä saamaan vaikutuksia (*avas*) siitä, mitä äiti näkee ja kokee. Markkinoilla esiintyi usein ns. *skäddarah*, so. silmäkääntäjiä ja taikureita. Näissä tilaisuuksissa oli vanhempien naisten ja miesten tapana kielillä nuoria raskaana olevia naisia menemästä katselemaan temppuilijoita. Voi sattua, että joku mies tuli kotoaan nahkalaukku selässä ja viilekkeet taikka suopunki ja ajohihna sidottuina ristiin rinnan yli. Sitä, joka näin tuli sisään, rupesivat vanhemmat naiset heti moittimaan, jos kodassa oli joku raskaana oleva. Tämän ei pitänyt nähdä semmoista, koska siinä tapauksessa lapsella olisi syntyessään napanuora kaulan ympäri, sanottiin.¹ Odottavan naisen piti myös varoa rasittamasta itseään liikaa; varsinkaan hän ei saanut tempoa eikä vetäistä kiivaasti mitään takanaan olevaa, esim. kelkkaa. Hän ei saanut liioin kurotta käsiään ottaakseen jotain esim. hyllyltä. Sellaiset liikkeet saattoivat aiheuttaa keskenmenon (*tsuou'hkanipme*). — — — (N. P. Stenberg:) Raskas nainen näki yllättäen sammakon. Hänen lapsellaan oli syntyessään sammakkoa muistuttava merkki ruumiissaan. Jos tuleva äiti näki epämuodostuneen ihmisen, lapsi tuli samannäköiseksi. Tätä tarkoitti verbi *avastit* (< sm. *aavistaa*).

¹ Laestadius kertoo (*Fragmenter etc.* 3. osa, § 5) lappalaisnaisesta, joka asui Lyckselen ja Arvidsjaurin pitäjien rajalla. Hän oli 13 korttelia ja 3 tuumaa pitkä ja niin väkevä, että kukaan mies ei uskaltanut naida häntä. Mutta muuten hän oli »sävyisä mieleltään ja uskonnollinen». Hänen kokonsa luultiin johtuvan siitä, että hänen äitinsä oli »katsonut liikaa» (»försett sig») raskauden aikana; hän oli säikähtänyt omaa varjoaan liikkeessaan ulkosalla kuutamossa. Tätä Laestadius pitää »sitäkin uskottavampana, kun hänen vanhempansa ja sisaruksensa ovat pieniä kääppänoitä, kuten lappalaiset tavallisesti ovat».

Lapsen sukupuoli

Tietysti haluttiin saada etukäteen selville lapsen sukupuoli. Tästä oli omat »merkkinsä». Jos raskaan naisen vyö oli pullistuman yläpuolella, sanottiin naisen kantavan poikaa. Jos hänen vyönsä oli vatsan alapuolella, naisen sanottiin kantavan tyttöä. Poikalapsi makaa yläosassa, tyttölapsi alempana. Näin oli tapana sanoa ja tämä käsitys on vallalla vieläkin.

Haluruoka

Kun nainen on raskaana, hän on *vuosvak*, so. tuntee vastenmielisyyttä tai halua jotakin tiettyä ruokaa kohtaan. Tätä inhoa ja mielitekoa on noudatettava; hänelle on annettava *vuosves-piebmo* (suunnilleen 'haluruoka'). Naapurivaimojen oli tapana tuoda hänelle *vuosvas-pihtta* (makupala). Sen ei tarvinnut olla mitään erikoista ruokaa. Raskaana oleva oli ehkä nähnyt jonkun syövän semmoista, johon sai mieliteon. Ennen oli tavallista, että raskaat naiset halusivat mielellään viinaakin, mutta katsottiin, kuten myöhemmin näemme, että sitä ei ollut hyvä antaa. Jällivaarassa (Collinderin mukaan) sanottiin isänkin, »kun hän on tehnyt lapsen», olevan *vuosvak* (= tuntevan mielitekoa makupalaan). Tämä sanonta johtunee Tornionlaaksossa kerrotusta tavasta.¹ Kun naapurivaimot tulivat äidin luo mukanaan haluruokaa, heidän oli myös tuotava kuiva ruoho- tai lehtikimppu isälle.

H u o m a u t u s. Yllä mainittu »haluruoka» ei liene missään yhteydessä siihen Jessenin tutkimuksessaan *Norske Finners og Lappers Hedenske Religion etc.*, § 9, s. 22 mainitsemaan tapaan, että synnyttäjät yhdessä paikalla olleiden naisten kanssa joivat Sarakan viinaa ja söivät Sarakan puuroa. Tuskinpa siihen lienee yhdistettävissä myöskään V. U. Hammershaimbin *Faerøsk Anthologissa* mainitsema Färsearilla tunnettu *nornagreytur*, »nornegrød» (ensimmäinen ateria, minkä nainen nauttii synnytyksen jälkeen), millä Tanskassa on nimenä *barselgrød*, Norjassa *barselgrøt*, Ruotsissa eri seuduin *barselgröt*, *barsel-supä*, *barsöl*, *tittöl*, *käringbadd*, *käringöspe*, *jämmervälling* ym.² Erikoisen tavan antaa »makupala» myös isälle näyttää minusta selittävän seuraava tieto, jonka Konrad Nielsenin *Lappisk Ordbok* antaa *vuosves*-sanana vastineesta *vuosmes* '(fruktsommelige kvinners) ekkelfornemmelse, kvalme, av eller ved tanke på visse slags mat og abnormt sterk lyst på visse slags; denne tilstand antaes å smitte andre (okså menn), når de, uten å vite om det, spiser av samme fat el. med samme skje som en fruktsommelig kvinne (hun blir da ifølge nogen hjemmelsmenn, kvitt fornemmelsen; får vedkommende vite hvem den fruktsommelige kvinne er, sier de samme hjemmelsmenn, så går tilstanden over, men kvinnen får da på nytt sine fornemmelser).'³ — — Raskaana oleva vaimo voi siis tämän käsityksen mukaan

¹ Kirjoittajan kuulema.

² ULMA (Landsmåls- och Folkminnesarkivet i Uppsala).

³ Ks. myös Qvigstad, *Lappische Heilskunde*, s. 151.

tartuttaa miehensä, niin että tästäkin tulee *vuosvak*. — — Eräässä muistiinpanossa Taalainmaalta (Älvdalen)¹ kerrotaan, että kun »eukon» hetki lähestyi, »ukkokin» paneutui maata ja vaikeroi eukkoakin äänekkäämmin. Kun kaikki oli ohi ja kotosalla olevat kylän naiset tulivat kantaen »gumsgrötrindjur» (= pääsinpuuropyttyjä), nousi ensiksi ukko ja kurotti kädellään pyttyä, »jonka hän kiireen kaupalla vei suulleen niellen halukkaasti ruoan». Toisten kertojien mukaan pääsinpuuro kuului lapsivaimolle, miehen (»pässin», gumse) piti saada männynhavu tms. Vain mikäli puurosta jotakin jäi jäljelle, niin muikin talonväki sai sitä maistaa. Älvdalenissa, Oressa, Morassa (Taalainmaalla) sanotaan aviomiestä, jonka on maattava yksin vaimonsa synnytyksaikana, »pässiksi» (gumse). Transtrandissa ja Morassa (Taalainmaalla) »gumse» tarkoittaa miestä, jonka vaimo makaa lapsivuoteessa (mies on silloin »pässä» tai makaa »pässinkarsinassa»). Älvdalen: Jos kohtasi »pässin» ulkona, hänelle piti ojentaa havu. Jos hänet kohtasi sisällä, häneltä piti repäistä lakki päästä ja heittää se leivinuuniin. Leikillään sanottiin lapsen isälle, että hänen oli mentävä pääsinsänsä ja jyrättävä havuja. Vämhus (Taalainmaa): »Pässille» riivittiin lehtiä ja nyhdettiin ruohoa. Talvella hänelle annettiin pieni heinätkukko. Orsa (Taalainmaa): »Pässin» oli saatava männynhavuja (kuten oikeinkin pääsin). Älvdalen: Jos kohtasi »pässin» ulkosalla, esim. kuormanajossa, piti antaa hänelle kuusenhavu tai »bärtäll-knaul» (barrtallknöl?), jotta tämä saisi jotakin jyrättäksään. Näin sen vuoksi että hän saisi tietää olevansa lapsen isä. Transtrand: »Pässin» merkiksi ja hänen pilkkaamiseksi on pantu lehtikerppo hänen sänkyynsä.¹

Synnytytys

Synnyttäjän hetki on tullut. *Tale luodjalij juo* (nyt hän on jo alkanut viivotella). Poltot (auhtah) ovat alkaneet. Silloin oli tapana antaa synnyttäjälle viinaa lievikkeeksi. »Mutta», kertojani sanoo, »ei ollut hyvä antaa naiselle viinaa, sillä sikiö siitä humaltui ja *åaddai sjavot* (nukahti ja tuli liikuntakyvyttömäksi, vaikka se hengitti ja eli). Ja tästä oli seurauksena, että se tukehtui äidin sisään ja syntyi kuolleena. Päihtymyksestä myös polttojen välit pitenivät. Kun äiti selvisi, kaikki alkoi taas sujua normaalisti ja poltot ilmaantuivat niin kuin niiden pitikin. Mutta synnyttäjän piti olla lämpimänä polttojen alkaessa. Sen vuoksi oli tapana antaa hänelle »karvaspippurikahvia» (kahvia, jossa oli karvaspippuria), sillä se lämmitti verta. Myös uskottiin, että jos nainen oli oikein lämpimissään, hän suoriutui nopeammin jälkeisistä. Synnytyksestä välittömästi seuraavaa aikaakin ajatellen oli välttämätöntä, että naisella oli lämmin ennen synnyttämistä. »Sillä jos kylmä sai tunkeutua ihmiseen, niin synnytyksen jälkeen, vaikka jälkeiset olivat poistuneet, hän sai nyrkinkokoisen solmun mahan alaosaan. Solmu kohosi ylös päin ja kasvoi, ja nainen saattoi siitä kuolla. Kätilön tai jonkun muun piti hieroa solmu pois. Hänen oli kaadettava kamferttia, viinaan sekoitettuna, kämmenelleen ja hierottava ylös ja alas päin, kunnes solmu katosi. (N. P. Stenberg:) Paloviinaa piti antaa naiselle synnytyksen jälkeen,

¹ ULMA.

ei ennen. (J. Turi:) Ellei lapsivaimo kylmety, hän on viikon perästä terve.

Synnytyks voi tulla odottamatta. Varsinkin porolappalaisten keskuudessa niin tapahtuu usein, ja siitä on monia repäiseviä juttuja. Mutta kun synnytyks oli odotettavissa, piti aina katsoa, että saatiin joku avuksi. Kätilöä oli ennen harvoin käytettävissä. Hänen sijastaan haettiin *tsagge-iedne*, tavallisesti oman kylän vanhin nainen tai jostakin toisesta kylästä sopivaksi katsottu naishenkilö, joka sitten sai *kahppelussjat* (auttaa synnytyksessä). Mieskin saattoi olla *kahppelidje* (synnytyksen auttaja); tämä ei ollut harvinaista ennen. Vanha Olov (Vuolla) Amulsson Läntä Sirkaksen lapinkylästä, kuollut 1924, oli monet kerrat ollut auttamassa ja häntä oli pidetty sangen taitavana. Hänen isänsä Amul Persson Läntä, kuollut 1869, oli myös aikoinaan ollut monesti käytetty parantaja ja *kahppelidje*.

Joskus sattuu, että lapsi ei ole oikeassa asennossa synnytyksen aikana. Oli kätilöeukkoja, jotka osasivat päältä päin tunnustella lapsen asennon. He osasivat myös puserrella tai hieroa (*tuu'tet*), niin että lapsi tuli oikein päin. Väliin se pysähtyi »portille». Voi sattua, että lapsi ei »päässyt irti» äidistä ja vain osa päätä näkyi. Mutta *tsagge-iedne* tiesi keinot. Hän puri hampaansa lujasti lapsen päänahkaan ja veti sitten ja auttoi käsillä, ja se onnistuikin joskus. Vielä kovakouraisemmasta käsittelystä kertoo Turi: »Joillakin naisilla on niin hankalat oltavat, että he tuntevat kipuja kolme päivää, ja heitä puristetaan selästä ja kun he eivät sittenkään synnytä, on vielä yksi keino. Kun on useampia miehiä, niin nämä nostavat hänet niin että jalat tulevat pystyyn ja pää alaspäin sekä ravistavat, jotta lapsi soluisi paikoilleen, se kun painaa väärää aukkoa vastaan. Ja kun se tulee oikeaan asentoon, niin hän tavallisesti oitis synnyttää.» Jos oli kyseessä »äpäralapsi», voitiin synnytyksestä helpottaa seuraavalla tavalla: (Pirak:) »Kätilön piti ottaa selko isän nimestä, jolloin äiti helpommin »pääsi irti» lapsesta»; (Turi:) »Hänen (äidin) on kerrottava, kuka on lapsen siittänyt, ja silloin hänelle on annettava lapsen isän vettä eli virtsaa juoda.» Sitä tapaa helpottaa synnytyksestä, jonka Knud Leem mainitsee kirjassaan *Beskrivelse over Finmarkens Lapper etc.*, 1767, s. 494, nim. että aukaistiin kaikki solmut, jotka naisella oli vaatteissaan, lienee noudatettu myös Luulajan Lapissa. Siitä minulla ei kuitenkaan ole merkintöjä.

»Muuten», kertojani sanoo, »lapsi syntyy hyvin helposti.» Kun naiset pohjoisessa viettävät liikkuvaa ja tervettä elämää, synnytyks sujuu yleensä vaivattomasti eikä äidin tarvitse jäädä kauaksi makuulle. Synnytyksen jälkeen oli naiselle tapana antaa puoli kahvikuppia tai kapustallinen viinaa. Konjakkia ei mielellään annettu, koska naisen veri siitä liikaa kuumeni.

Synnyttämiselle on erilaisia ilmaisumuotoja: *kuoktanit*, *kuouhtijta pässat*

'tulla kahdeksi', *järrälit* 'mennä nurin', *skuollat* 'mennä rikki', 'mennä kahtia', jne. 'Tuntea synnytystuskia' on *taltat*.

Vastasyntynyt lapsi

Kun lapsi on tullut ulos, on katsottava, että kaikki on hyvin. Kättilön pitää tutkia, onko lapsen nenässä limaa, *vahpe*. Jos on, hänen täytyy imeä lima ulos voimakkaasti imaisten ja sylkeä se pois. Jos niin ei tehdä, lapsi tulee aina olemaan räkäinen ja honottaa nenäänsä alkaessaan puhumisen. Lisäksi kättilömuorin on puristettava tai hierottava lapsen kielenkantaa (*njuoktjam-maddakav*), muuten lapsesta tulee sammalkieli. Kolmaskin seikka on katsottava: (Lars Åstot:) Pientä jännettä (*kielna*), joka on lapsen kielen alla, kättilön on hiukan nipistettävä kynsillään (*tjib'ristit*) tai hierottava, niin että kieli irtoaa ja vapautuu, muuten lapsi tulee puhumaan epäselvästi (*mal'fan sjaddat*). Jotkut kerta kaikkiaan katkaisivat janteen saksilla. Huomiota oli kiinnitettävä myös lapsen pään muotoon. *Tadtjan* (ruotsalaisen) soikeata päätä ei pidetty kauniina. Pirakin mukaan pyöreä pää oli toivotavin. Se oli ihannemuoto. Jos pää ei ollut pyöreä, sitä saatettiin muovaillassa olla vielä pehmeä. Kättilön oli kämmenellään puristettava lapsen päätä, niin että saatiin »kaunis pyöreä pää».

Napanuora

Napanuoraa piti käsitellä seuraavasti. Kättilöllä oli lanka, joka oli kiinnitetty hakasella mekon kaula-aukkoon. Langan hän sitoi heti napanuoran ympäri ja katkaisi sitten napanuoran saksilla. Sitten voideltiin lapsen napa poron etujalan ylimmästä ydinluusta tai poron sorkista saadulla rasvalla. Rasvaa ei saanut keittää. Voiteltua jatkettiin kunnes lanka putosi pois, jolloin napa oli parantunut. (Anna Stina Pavval:) »Napanuoraa ei saa katkaista ennen kuin ollaan varmoja siitä, että lapsi on hengissä. Jos lapsi alkaa synnytyksen aikana tukehtua, sitä on taputettava selkään ja heilutettava edestakaisin pää alaspäin. Sitten on liikutettava lapsen kieltä ja kaiveltava sen suuta, niin että lima irtautuu ja tulee ulos. Koko ajan on oltava aivan hiljaa.»

Ensimmäinen pesu

Tämän jälkeen toimitetaan ensimmäinen pesu kattilassa. Tästäkin on koko joukko määräyksiä. Lapsen kasvot oli pestävä vähintään kahdella

vedellä, jotta niiden ihoon tulisi puhdas ja helakka väri. Jos tätä ei tehty, lapsen kasvojen väri saattoi tulla liian tumma. Ensimmäiseen pesuveteen piti heittää hehkuva hiili tai palava kekäle, ennen kuin se kaadettiin pois. (N. P. Stenberg dito.) Myöhemminkin oli joka kerta lasta kylvetettäessä tehtävä näin pahan torjumiseksi. Ensimmäiseen pesuveteen oli pantava myös messinkirengas. (N. P. Stenberg dito.) Silloin otettiin lähin saatavissa oleva rengas, nimittäin se, mikä kätilöeukolla oli vyössään.¹ Lapsen vaatteita ei saanut ripustaa ulkoilmaan. Jos niin tehtiin, lapsi voi saada rohtumaa tai muuta pahaa ilmasta. — Lasta pestiin niin kauan kuin se mahtui kattilaan, so. suunnilleen kolmivuotiaaksi. Sen jälkeen sen ruumis ei enää joutunut kuin sattumalta tekemisiin veden kanssa.

Jälkeiset

Ihmisen jälkeisillä on nimenä *mangepuh*, poron *vuosah*. Porovaadin synnyttää seisoaltaan. Vasaa ympäröi säkkimäinen kalvo. Säkki putoaa maahan. Emä puree sen rikki ja päästää ulos vasan, joka heti nousee jaloilleen; emä nuolee sen puhtaaksi. Toisin ihmisellä. Muutamien naisten oli vaikea päästä jälkeisistään. Heille annettiin silloin nuuskaa, jotta he aivastaisivat kovasti ja siten saisivat jälkeiset lähtemään. Kovakouraisempi käsittely oli sellainen, että naista tartuttiin kainaloista ja pudistettiin lujasti. (Nils Anu Kallok:) Jälkeiset on kätilön kätkevä tarkoin, niin ettei kukaan tiedä niiden olinpaikkaa. Erään toisen tiedon mukaan ne kätketään kiven alle, jotta koirat eivät pääse niitä syömään.

Fontanelli

(Kajsa Rassa:) Sulanen on nimeltään *äi've-sudde* (päänavanto). Sanonta: »No, nyt sulanen on vain sen suuruinen kuin paksuliha peukalon sisäpuolella.» Kun sulanen on umpeutunut, lapsi jo juoksee.

Lapsi kätkyessä

Lapsen piti maata joitakin päiviä (eräiden mukaan kolme päivää) kapa-loituna liinaan ja vastasyntyneen poronvasan nahkaan. Sitten se oli pantava komsioon (*kierkaw*). Komsion valmistus on suuritöinen asia. Koverretaan sopivan kokoinen kuusipölkky — kuusi on kevyttä ja valkoista. Sitten se

¹ Tapa heittää hehkuva hiili tai kekäle lapsen ensimmäiseen pesuveteen ennen sen kaatamista on esiintynyt koko Ruotsissa. Myös tavasta panna terästä, äidin vihkisormus, hopeakolikko tms. lapsen pesuveteen, varsinkin ensimmäiseen, kerrotaan monin paikoin Ruotsia (ULMA).

katetaan säämiskänahalla. Kun on hyvin kylmä, komsio peitetään vielä paksusta sarasta tai hienokarvaisesta vasannahasta tehdyllä vaipalla. Pääpuoleen tehdään kuomu lapsen päätä varten. Säämiskäpeitteen tulee verhota myös komsion pääpuoli, mutta sen on oltava keskeltä halki, jotta sen voi avata. Kuomusta jalkopäähän kulkee kolmihaarainen nyöri, jota sanotaan makuunauhaksi. Se koristetaan kauniilla helmillä, jotka löyhään pantuina voivat liukua pitkin nyöriä, jotta lapsella olisi jotakin kaunista katseltavanaan. Edelleen komsiossa on makuupeite (*naker-käptjäs*), joka levitetään lapsen pään ja ruumiin ylle. Komsioon yleensä uhrataan paljon vaivaa ja kustannuksia. — On selvää, että lapsi peitellään niin lämpimästi ja mukavasti kuin suinkin. Hienoa sammalta tai koivunlahoa pannaan pohjalle, sitten liina, vastasyntyneen pronvasan karvoja ja nahka jne. Pähän lapsen pitää saada pieni vasannahkainen myssy. Sen on oltava aivan tiukasti päänmukainen; ei saa olla tyhjää kohtaa eikä poimua (*jäär'me*). Tämä saattoi ehkä olla tärkeää ihanteellisena pidetyn pyöreän päämuodon säilyttämiseksi (allekirj.:n huomautus).

Kastamattomat ja vaihdetut lapset

Niin kauan kuin lapsi oli kastamaton, sitä uhkasivat monet vaarat. Pahimpana uhkana olivat *katnihah* (haltijat; Stenberg: trölla = trollen). Kastamattoman lapsen pään alle pitää aina panna aapiskirja (vanhojen aapisten sisällys oli pääasiassa uskonnollista) tai ainakin paperi, jossa oli Herran siunaus ja Isä meidän. Sana varjeli lasta haltijoita vastaan. Ellei tätä tehty, haltijat saattoivat ottaa lapsen ja panna vaihdokkaan sen tilalle. Sellaisen vaihdokkaan nimenä oli *målsutis*.¹ Usein oli vaikea huomata, oliko kyseessä *målsutis*. Vaihdokas oli viekas eikä paljastanut itseään. Tavallisesti piti monenlaisin juonin houkutella se paljastamaan itsensä. Vaihdokkaista on monia tarinoita, joiden tarkoituksena on miltei aina osoittaa, kuinka niitä oli puijattava paljastamaan itsensä.²

¹ T. I. Itkosen mukaan, Suomen lappalaiset II, s. 392, Inarin kalalappalaisilla on se uskomus, että jos hampaaton lapsi jätetään yksin, on tarjona vaara, että haltijat sen vaihtavat, josta syystä sen alle pannaan villalangan kappale tai pään alle kirja.

² Laestadius kertoo, Fragmenter, I, s. 129: »Tapahtui joitakin kymmeniä vuosia sitten, että lappalaisperhe, joka tavan mukaan oli muuttanut Norjan mereen pistävälle tunturiniemekkeelle, kadotti 8-vuotiaan lapsensa. Lapsi oli mennyt ulos majasta ja katosi äkkiä, eikä sitä voitu löytää, vaikka vanhemmat tekivät kaikkensa sitä etsiessään. Vanhemmat olivat lopulta luopuneet kaikesta toivosta nähdä enää lastaan elossa tai kuolleena. Mutta viikkoa myöhemmin eräät paimenet olivat löytäneet lapsen vuonon toiselta puolelta. Se pelkäsi jo ihmisiä ja paimenilla oli täysi työ saada se kiinni, koska se juoksi kuinjänis pensaikossa. Oli myös vaikeaa saada sitä nauttimaan ruokaa, kun se oli tuotu taloon. Mutta hiukan toinnuttuaan se oli kertonut tulleen hyvin toimeen sangen koreiden ja kauniiden ihmisten parissa, saaneensa varsin hyvää kohtelua ja nähneensä monia ihmeellisiä asioita jne. Mutta miten se oli joutunut vuonon toiselle puolel, sitä se ei tiennyt.»

Imettäminen

Synnytyksen jälkeen lapsi ei osannut heti imeä. Kätilöllä oli tapana pureskella rasvanpala hienoksi, panna se harvaan riepuun, joka muovailtiin tutiksi ja tuikattiin lapsen suuhun. Samaan tarkoitukseen kelpaa sokeripala. Muuten oli hyvin tavallista, että pikkulapsille annettiin purua. Lasta auttaakseen piti kätilön imeä ulos pihkamaito l. ensimmäinen paksu maito (*kassa-miel'hke*) äidin rinnasta ja sylkäistä se koiran ruokakuppiin. Hänen piti menetellä näin, kunnes maito oli selvää. Silloin lapsi alkoi imeä.

Lapsi imee joskus niin kauan, että se alkaa ymmärtää, kun vanhemmat sisarukset nauravat sille ja sanovat: »Noin iso ja imee vielä!» Vieroittaakseen lapsensa äiti tavallisesti hieroo nännejä hiilellä tai tervalla. Nainen ei juuri tullut raskaaksi sinä aikana, jolloin hän imetti. Vain joskus saattoi niin sattua, vanhat sanoivat.

(Knud Leem, Beskrivelse, s. 495:) »Lappe-Qvinderne give gierne deres Børn lenge Die, somme vel i 2 Aar, ja lengere. I Vanvittighedens Tiid inbildte de sig, at i desflere Faste-Tider Børnene gaves Die jo lykkeligere bleve de.»

Kaste, nimenanto, kummit

Katso kirjoitustani Lapskt namnskick (Arv, 6, 1950).

Hammasporo

»*Manna riekat äsijnis*», lapsi syntyy osansa kanssa (jokkmokkilainen sananpars), so. ei pidä olla huolissaan lasten lisääntymisestä, sillä syntyvällä on jo osansa siitä, mitä elämässä tarvitsee. Mutta se ei estä turvaamasta lapsen tulevaisuutta, mikäli mahdollista, myös taloudellisesti. Tätä tarkoitusta edistävät myös lapsen saamat lahjat. Sen tai niiden, jotka ensinnä huomasivat lapsen saaneen hampaan, piti antaa *panul*, *panulij* tai *panekis*. (Anna Stina Pavval:) »Piti antaa *panulij* (hammasporo). Oli kopeloitava lapsen suuta ja jos tunsu hampaan, piti maksaa. Jos ei ollut antaa hammasporoa, oli annettava sen arvo rahassa. Hammasporo hampaasta! Jos se oli oikea *panulij*, se kasvoi korkoa. Silloin lapsella oli jo monta poroa, ennen kuin se oli ehtinyt siihen ikään, että rupesi ymmärtämään. Niin, ne vanhan ajan ihmiset, ne pitivät lapsia kunniasa. Saattoi käydä, että hampaan huomasi joku vieraasta kylästä tullut. Hänenkin piti maksaa.» — Hammasporolla ei ole tässä yhteydessä mitään tekemistä kummiuden kanssa. Mutta Pirak ja monet muut mainitsevat toisenkin tavan antaa hammasporoja. Kun

lapsi oli muutaman vuoden ikäinen, isä sujautti korttelin viinaa kummisedän tai -tädin poveen muistuttaakseen näitä heidän velvollisuudestaan antaa *panul*. Tavalla oli nimenä *sluohkkit panulav* (vaatia hammasporoa). Monet lapset saavat kiittää hammasporoa »porovallastaan» (pororikkaudesta). Muinaisnorjalaisilla oli »tannfé» hammasporon vastineena, ks. mm. Sigrid Drake, Västerbottenslapparna, s. 237, ja Åke Campell, Från vildmark till bygd, s. 242.

Äiti synnytyksen jälkeen

Kuukautisia sanotaan »ajaksi» (*ai'ke*), kuukautisveren nimenä on *lei'pe* (= leppä; vrt. lepänkuoren väri). *Kui'na atna aikiit* »naisella on ajat». »Ja ne ajat noudattavat kuunaikoja. Osalla naisia kuukautiset eivät satu täydenkuun tai kasvavan kuun kanssa aivan yhteen. Niin olen kuullut ja tästä olen päätellyt, että erona on se, että joillakuilla kuukautiset tulevat myöhemmin, toisilla aikaisemmin.» (Pirak). Kuukautisiin liittyy kansanuskomuksissa tavallisesti käsitys epäpuhtaudesta. Niin myös lappalaisten uskomuksissa. Tämä koskee vielä enemmän naisen tilaa synnytyksen jälkeen. Mutta tällöin ei puhuta »epäpuhtaudesta», vaan käytetään sanaa *njuoskas* 'raaka' (= keittämätön, suolaamaton tai kuivaamaton). Puolen vuoden ajan synnytyksen jälkeen nainen on *njuoskas*. Ja tästä tilasta johtui erinäisiä tabumääräyksiä aviollisen yhdyselämän suhteen. »Vanhoilta naisilta olen kuullut, että mies ei saanut olla sukupuoliyhteydessä naisen kanssa ennen kuin puoli vuotta oli kulunut synnytyksestä» (Pirak). Tämä »raakuus» on ilmeisesti samaa kuin se epäpuhtaus, jonka katsottiin vaivaavan juutalaisia naisia synnytyksen jälkeen, ennen kuin »heidän puhdistuspäivänsä olivat kuluneet umpeen», kuten Raamatun sanonta kuuluu, ja joka oli ohi 40 päivän kuluttua. Vrt. tässä Graan, Relation om Lapparnas Ursprung etc. 1672, s. 22: »Lapparna hafwa intet umgänge medh sina hustror, förr än Sex weekor ähro framgångne, uthan hålla them i medler tijdh oreana, Oansedt the än hade hullit sin kyrckegångh.»

Synnyttäjän kirkottaminen

Kirkottamisesta minulla ei ole mitään erityistä merkittynä. Kirkottaminen oli yleistä lappalaisten keskuudessa Luulajan Lapissa aina 1920-luvulle saakka, mutta se on sitten jäänyt yhä enemmän käytöstä. Synnytykset tapahtuvat nykyisin useimmiten sairausmajojen ja sairaaloiden synnytysosastoilla. Näin myös monet vanhat tavat ja uskomukset synnytyksestä alkaivat hävitä.

HARALD GRUNDSTRÖM

Die Mutter und das Kind im lappischen Volksglauben

Wenn eine Frau schwanger ist, muss sie gewisse Vorsichtsmaßnahmen beobachten, damit die Leibesfrucht nicht Schaden nehme. Sie darf Zauberkünste, die die *skäddarah* (Taschenspieler, Zauberer) vorführen, nicht ansehen, denn die Leibesfrucht wird dadurch beeinflusst (*avas*). Wenn sie einen Mann mit über die Brust gekreuztem Lasso und Zügel ins Zelt eintreten sieht, hat das Kind, bei der Geburt, die Nabelschnur um den Hals. Wenn sie einen Frosch erblickt, kann das Kind ein einem Frosch gleichendes Muttermal am Körper bekommen usw. — Das Geschlecht des Kindes kann man im voraus ermitteln. — Wenn eine Frau schwanger ist, ist sie *vuosvak*, d.h. es eckelt sie vor gewissen Speisen und gelüftet sie nach anderen. Diese Eigenschaft kann ihren Mann anstecken, so dass auch er *vuosvak* wird. Daher kommt die Sitte, der schwangeren Frau *vuosvespiebmo* (erwünschtes Essen) und ihrem Manne ein Bündel trockenes Gras oder Laub, einen Kiefernadelzweig od. dgl. zu bringen. — Die Entbindung: wie man es bei einer Entbindung machen muss, um die verschiedenen Arten der Geburt zu

erleichtern. Für uneheliche Kinder: die Mutter soll den Namen des Vaters angeben, die Mutter soll das »Wasser« (= Harn des Kindesvaters) zum Trinken bekommen usw. — Was mit dem ungeborenen Kind vorgenommen werden muss, damit es nicht von Nasenschleim belästigt werde, um imstande zu sein, rein sprechen zu lernen, und die Massnahmen, die nötig sind, damit es einen schönen runden Kopf bekommt. — Die Nabelschnur. — Das erste Bad: eine glühende Kohle, ein Feuerbrand und ein messingener Ring werden ins Badewasser geworfen. — Die Nachgeburt muss versteckt werden, damit kein Ungehöriger sie findet. — Die Fontanellen. — Das Kind in der Wiege. — Was man beobachten muss, damit ein Kind nicht durch die Unterirdischen od. die Unholde ausgewechselt wird. — Das Säugen: wie lange ein Kind saugen soll. — Vom Zahnrenttier (*panul*), dem Renttier, das das Kind bekommt, wenn sein erster Zahn erscheint. — Tabuverhaltensmassregeln für die Mutter nach der Entbindung. — Vom Kirchgang der Wöchnerin.

HARALD GRUNDSTRÖM